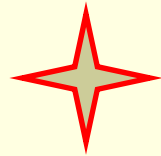

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HCM
TRƯỜNG ĐH KHOA HỌC TỰ NHIÊN

Bài giảng
VẬT LÝ HIỆN ĐẠI
(PHY00004)

cuu duong than cong. com

HUỲNH TRÚC PHƯƠNG

Email: htphuong.oarai@gmail.com

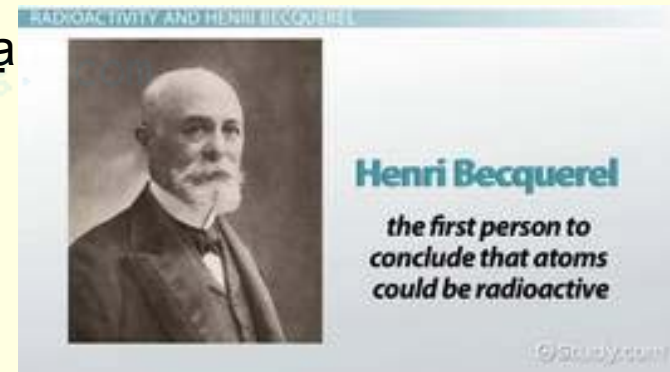
cuu duong than cong. com

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

Mốc lịch sử phát triển vật lý hạt nhân

- 1896: năm ra đời của vật lý hạt nhân
  - Becquerel khám phá ra hiện tượng phóng xạ của hợp chất uranium
- Rutherford (1898) cho thấy có 3 loại bức xạ
  - Alpha (hạt nhân He)
  - Beta (hạt electron)
  - Gamma (photon năng lượng cao)
- 1911: Rutherford, Geiger và Marsden thực hiện thí nghiệm tán xạ
  - Chứng minh rằng hạt nhân có thể xem như là một điện tích điểm
  - Hầu như khối lượng của nguyên tử tập trung ở hạt nhân
  - Lực hạt nhân là một loại lực mới

NỘI DUNG

5.1. CÁC TÍNH CHẤT CỦA HẠT NHÂN

5.2. ĐIỆN TÍCH HẠT NHÂN

5.3. KHỐI LƯỢNG HẠT NHÂN

5.4. KÍCH THƯỚC HẠT NHÂN

5.5. TÍNH BỀN VỮNG CỦA HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI – NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.1. CÁC TÍNH CHẤT CỦA HẠT NHÂN

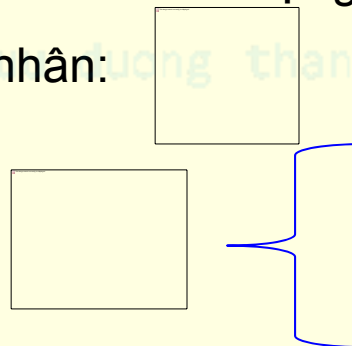
- ❖ Tất cả các hạt nhân được tạo thành từ proton và neutron (trừ hydro)
- ❖ Số nguyên tử (điện tích số) Z bằng số proton trong hạt nhân
- ❖ Số neutron N là số neutron có trong hạt nhân
- ❖ Số khối A là số nucleon trong hạt nhân

- $A = Z + N$
- Nucleon là tên chung dùng để nói đến 1 proton hay 1 neutron
- Số khối không phải là khối lượng

- ❖ Kí hiệu cho một hạt nhân:

Ví dụ:

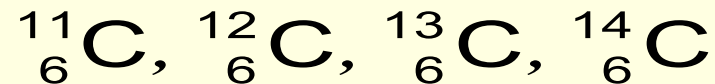
- $A = 27$
- $Z = 13$
- $N = 27 - 13 = 14$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

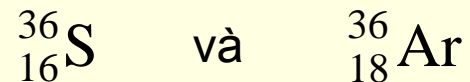
5.1. CÁC TÍNH CHẤT CỦA HẠT NHÂN

- ❖ Đồng vị: là những hạt nhân có cùng số Z nhưng khác số N (khác A)

cuu duong than cong. com

- ❖ Đồng khối: là những hạt nhân có cùng số khối A

cuu duong than cong. com

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.2. ĐIỆN TÍCH HẠT NHÂN

- ❖ Proton : có điện tích $+e$
- ❖ Electron : có điện tích $-e$
- ❖ Neutron : không có điện tích
  - Trong thời kỳ đầu, neutron rất khó phát hiện
  - Ngày nay với công cụ hiện đại thì neutron dễ dàng phát hiện
- ❖ $e = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{C}$
- ❖ Điện tích của hạt nhân: $+Ze$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.3. KHỐI LƯỢNG HẠT NHÂN

- ❖ Thường sử dụng đơn vị khối lượng nguyên tử, u:
  - $1u = 1,660539 \cdot 10^{-27} \text{kg}$
  - Dựa vào định nghĩa là khối lượng của một nguyên tử ^{12}C bằng $12u$
- ❖ Khối lượng cũng có thể biểu diễn theo đơn vị: MeV/c^2
  - Từ năng lượng nghỉ: $E_0 = mc^2$
  - $1u = 931,5 \text{ MeV}/c^2$

Ví dụ 5.1: Dùng hằng số Avogadro chứng minh rằng $1u = 1,6603 \cdot 10^{-27} \text{kg}$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

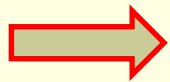
5.4. KÍCH THƯỚC HẠT NHÂN

❑ Thực nghiệm tán xạ Rutherford

➡ Theo ĐLBTNL

$$\Delta K + \Delta U = 0$$

$$\left(0 - \frac{1}{2}mv^2\right) + \left(k \frac{q_1 q_2}{d}\right) = 0$$

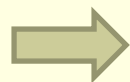

$$d = 4k \frac{Ze^2}{mv^2}$$

Đối với ^{197}Au : $d = 3,2 \cdot 10^{-14}\text{m}$

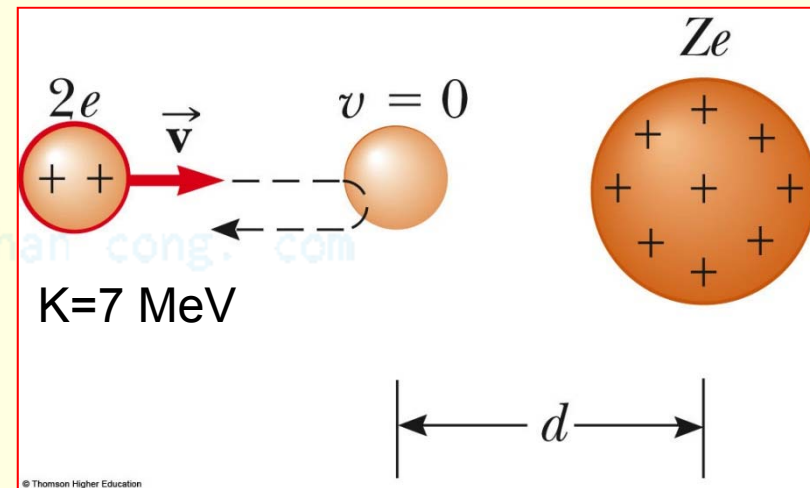

Bán kính hạt nhân $< 10^{-14}\text{m}$

Đơn vị: femtomét (fm): $1\text{fm} = 10^{-15}\text{m}$

(Fermi)

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.4. KÍCH THƯỚC HẠT NHÂN

❑ Thực hiện nhiều thí nghiệm các nhà khoa học đưa đến kết luận:

- Hạt nhân có dạng khối cầu
- BÁN KÍNH trung bình là

$$r = r_0 A^{1/3}$$

$$r_0 = 1,2 \cdot 10^{-15} \text{ m} = 1,2 \text{ fm}$$

$$\text{Do } m_p \approx m_n \text{ nên } M_{\text{hn}} \approx A \cdot m_p$$

Mật độ của tất cả hạt nhân đều bằng nhau

Ví dụ 5.2: Tìm mật độ hạt nhân của ^2H và ^{235}U

$$\rho(^2\text{H}) = \rho(^{235}\text{U}) = 2,3 \cdot 10^{17} \text{ kg/m}^3$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

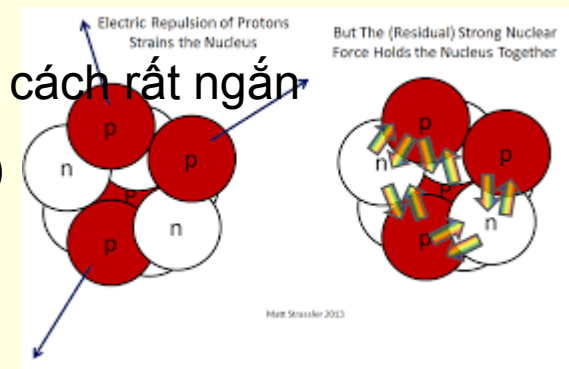
5.5. TÍNH BỀN VỮNG CỦA HẠT NHÂN

❑ Có các lực đẩy tĩnh điện rất lớn giữa các proton trong hạt nhân

- Các lực này làm cho các nucleon tách khỏi hạt nhân
- Hạt nhân không tồn tại

❑ Hạt nhân là bền vững bởi vì nó tồn tại 1 lực khác, mạnh hơn, có tầm tác dụng ngắn: **LỰC HẠT NHÂN**

- Là lực hút tác dụng giữa các nucleon với nhau
- Lực hạt nhân mạnh hơn lực Coulomb ở khoảng cách rất ngắn
- Khoảng tác dụng cỡ kích thước Fermi ($\sim 10^{-15}\text{m}$)
- Lực hạt nhân không phụ thuộc vào điện tích
- Lực hạt nhân giữa n-p, p-p, n-n là như nhau

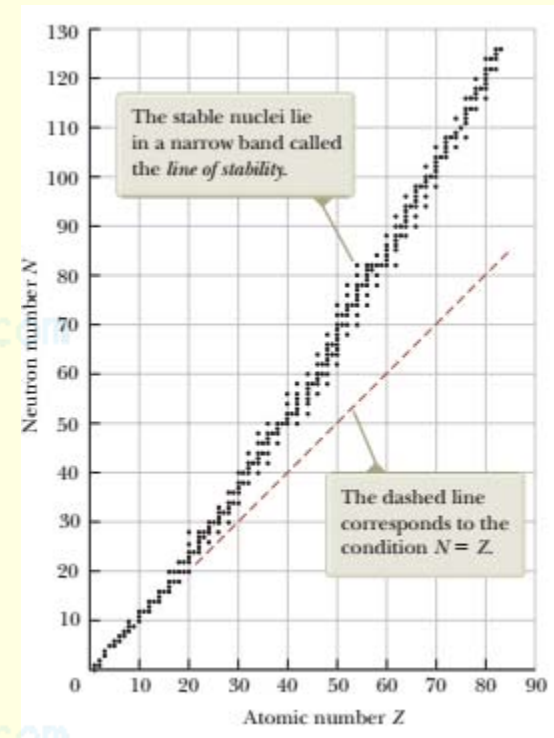

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.5. TÍNH BỀN VỮNG CỦA HẠT NHÂN

- ❑ Hạt nhân nhẹ hầu hết là bền vững nếu $N = Z$
- ❑ Hạt nhân nặng là bền vững nếu $N > Z$
  - $Z \geq 20$
  - Khi số proton tăng, lực Coulomb tăng, cần số neutron nhiều hơn
- ❑ Không có hạt nhân bền khi $Z > 83$

CHƯƠNG 5

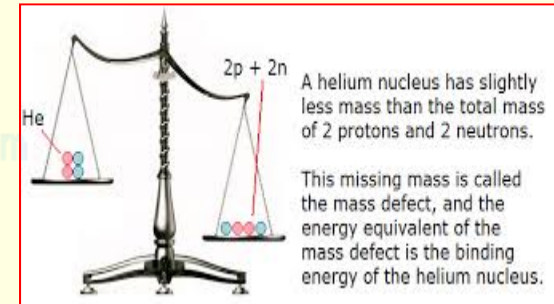
VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI VÀ NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

❑ **Hiện tượng hụt khối:** là hiện tượng khối lượng hạt nhân luôn nhỏ hơn tổng khối lượng của các nucleon trong hạt nhân

❑ **Độ hụt khối**

$$\Delta m = Zm_p + Nm_n - M_{hn}$$

❑ **Năng lượng liên kết:**

$$\Delta E = \Delta mc^2 = [Zm_p + Nm_n - M_{hn}]c^2$$

Hay

$$\Delta E = [Zm_p + Nm_n - M_{hn}] \times 931,5(\text{MeV})$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI VÀ NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

□ Năng lượng liên kết riêng

$$\varepsilon = \frac{\Delta E}{A} = \frac{[Zm_p + Nm_n - M_{\text{hn}}] \times 931,5(\text{MeV})}{A}$$

Ví dụ 5.3: Tính năng lượng liên kết và năng lượng liên kết riêng của hạt nhân: ${}_{26}^{56}\text{Fe}$ và ${}_{92}^{238}\text{U}$

Biết: $m_p = 1,007825\text{u}$, $m_n = 1,0088665\text{u}$
 $m(\text{Fe}) = 55,934937\text{u}$ và $m(\text{U}) = 238,050788\text{u}$

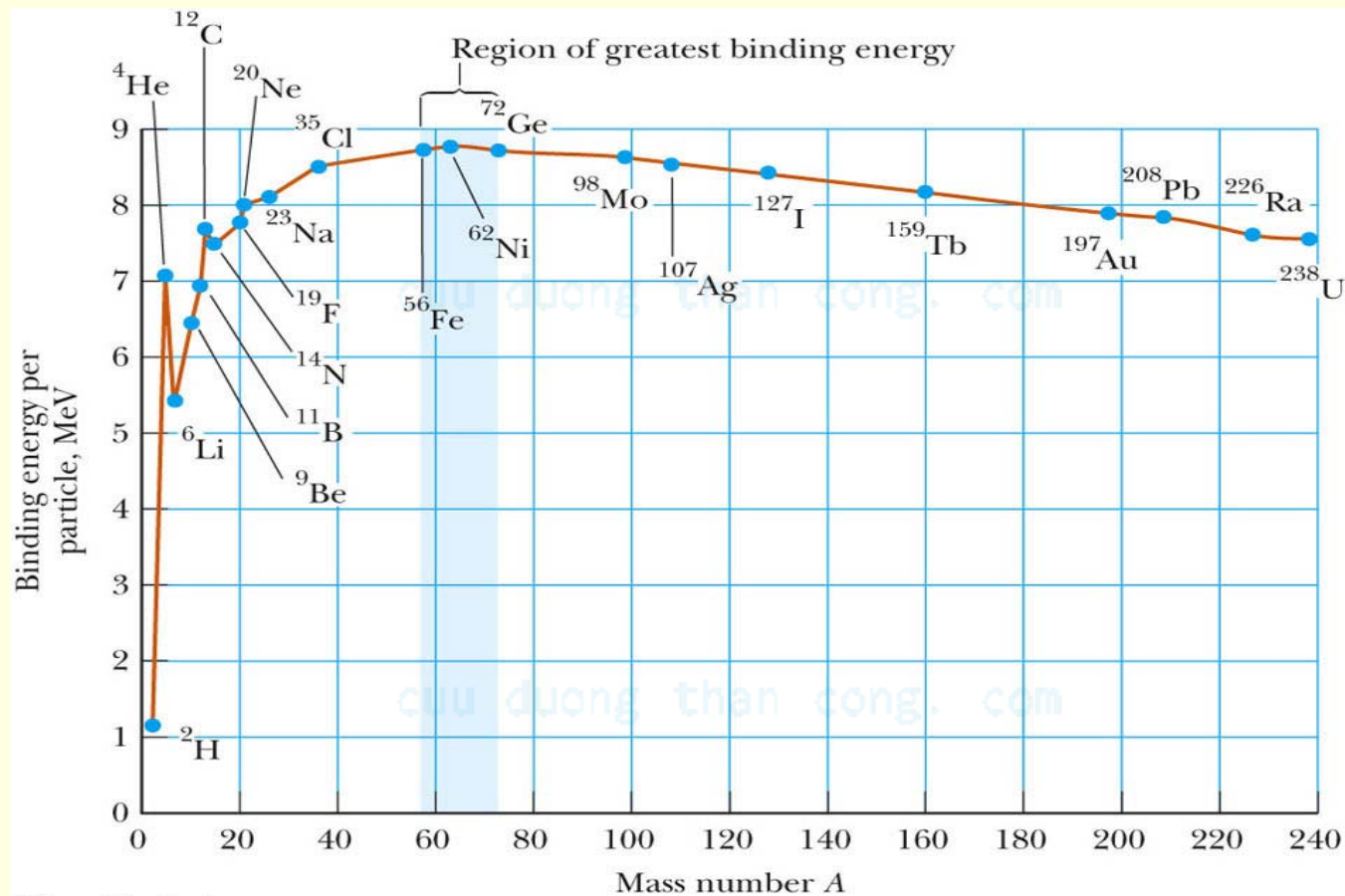
$$\begin{aligned}\Delta E(\text{Fe}) &= 492,3 \text{ MeV} \\ \varepsilon(\text{Fe}) &= 8,79 \text{ MeV/nucloen}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\Delta E(\text{U}) &= 1802 \text{ MeV} \\ \varepsilon(\text{U}) &= 7,57 \text{ MeV/nucloen}\end{aligned}$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI VÀ NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

© Thomson Higher Education

11/29/2017

14

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI VÀ NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

- ❑ Năng lượng liên kết riêng là hằng số trong một khoảng A khá rộng trong vùng quanh $A = 60$
- ❑ Trong vùng $A < 60$ thì ε giảm mạnh do proton và neutron trên bề mặt hạt nhân giảm
- ❑ Trong vùng $A > 60$ thì ε giảm nhẹ do lực đẩy Coulomb của proton tăng
- ❑ Nếu ta tách hạt nhân nặng ($A > 200$) thành 2 hạt nhân nhẹ hơn thì quá trình giải phóng năng lượng $\longrightarrow$ **Phân hạch**
- ❑ Nếu ta kết hợp 2 hạt nhân nhẹ ($A < 10$) thành 1 hạt nhân nặng hơn thì quá trình cũng giải phóng năng lượng $\longrightarrow$ **Nhiệt hạch**

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.6. ĐỘ HỤT KHỐI VÀ NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

❑ Năng lượng cần thiết để tách 1 proton ra khỏi hạt nhân:

$${}^A_ZX = {}^{A-1}_{Z-1}X + p$$

$$S_p = \left[m\left({}^{A-1}_{Z-1}X\right) + m_p - m\left({}^A_ZX\right) \right] \times 931,5 \text{ (MeV)}$$

❑ Năng lượng cần thiết để tách 1 neutron ra khỏi hạt nhân:

$${}^A_ZX = {}^{A-1}_ZX + n$$

$$S_n = \left[m\left({}^{A-1}_ZX\right) + m_n - m\left({}^A_ZX\right) \right] \times 931,5 \text{ (MeV)}$$

Ví dụ 5.4: Tìm năng lượng tách proton và neutron ra khỏi hạt nhân ${}^{125}_{52}\text{Te}$

Biết: $m_p = 1,007825u$; $m_n = 1,008665u$; $m({}^{125}\text{Te}) = 124,904431u$;
 $m({}^{124}\text{Te}) = 123,902818u$; $m({}^{124}\text{Sb}) = 123,905936u$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

□ Có 2 mẫu hạt nhân được trình bày ở đây:

1. MẪU GIỌT CHẤT LỎNG

Giải thích tốt về năng lượng liên kết

cuu duong than cong. com

2. MẪU LỚP

Tiên đoán sự tồn tại hạt nhân bền

cuu duong than cong. com

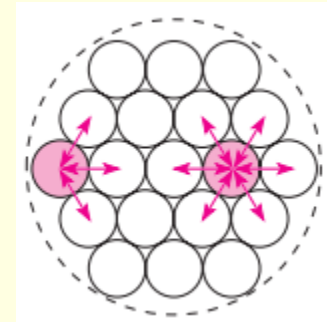
CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

1. MẪU GIỌT CHẤT LỎNG

- ❑ Xem các nucleon như là các phân tử trong giọt chất lỏng
- ❑ Các nucleon chỉ tương tác với các nucleon lân cận
- ❑ Các nucleon chịu sự va chạm thường xuyên khi chúng lắc nhẹ quanh hạt nhân
- ❑ Sự chuyển động này tương tự như sự chuyển động nhiệt của phân tử trong giọt chất lỏng

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

CÁC HIỆU ỨNG ẢNH HƯỞNG NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

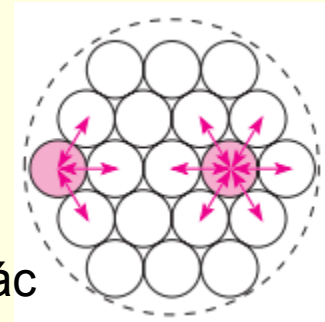
□ Hiệu ứng thể tích:

- Lực hạt nhân trên 1 nucleon cho trước chỉ do các nucleon lân cận chứ không do tất cả các nucleon trong hạt nhân
- Năng lượng liên kết tỉ lệ với số khối A nên tỉ lệ với thể tích hạt nhân

$$\Delta E = E_v = a_v A$$

(Năng lượng thể tích)

□ Hiệu ứng bề mặt:

- Nucleon trên bề mặt có ít nucleon lân cận hơn nucleon bên trong
- Nucleon trên bề mặt giảm năng lượng liên kết một lượng tỉ lệ với diện tích bề mặt hạt nhân

$$E_s = a_s A^{2/3} \quad (\text{Năng lượng mặt})$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

CÁC HIỆU ỨNG ẢNH HƯỞNG NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

□ Hiệu ứng Coulomb:

- Mỗi proton đẩy mọi proton khác trong nhân
- Thế năng điện tỉ lệ với số proton, Z

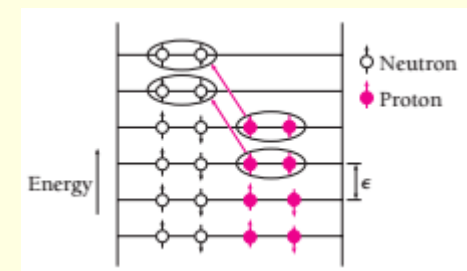
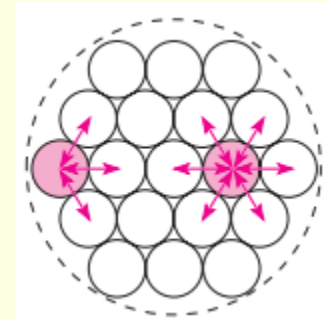
$$E_c = a_c \frac{Z(Z-1)}{A^{1/3}} \quad (\text{Năng lượng Coulomb})$$

□ Hiệu ứng đối xứng:

- Nếu $Z = N$ thì hạt nhân bền vững
- Nếu $Z \neq N$ thì nhân có khuynh hướng giảm ΔE

$$E_a = a_a \frac{(A - 2Z)^2}{A}$$

(Năng lượng bất đối xứng)

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

CÁC HIỆU ỨNG ẢNH HƯỞNG NĂNG LƯỢNG LIÊN KẾT

□ Hiệu ứng tạo cặp:

- Năng lượng liên kết có khuynh hướng tăng-giảm do sự kết cặp của proton hoặc neutron
- Nhân chẵn-chẵn bền vững nhất và có ΔE cao hơn; ngược lại nhân lẻ-lẻ có ΔE thấp hơn.

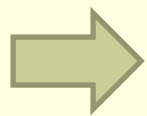

$$E_p = a_p \begin{cases} + A^{-3/4} & \rightarrow (Z \text{ chẵn}, N \text{ chẵn}) \\ 0 & \rightarrow (Z \text{ chẵn}, N \text{ lẻ hoặc } Z \text{ lẻ } N \text{ chẵn}) \\ - A^{-3/4} & \rightarrow (Z \text{ lẻ}, N \text{ lẻ}) \end{cases}$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

Năng lượng liên kết của hạt nhân bây giờ là

$$\Delta E = a_v A - a_s A^{2/3} - a_c \frac{Z(Z-1)}{A^{1/3}} - a_a \frac{(A-2Z)^2}{A} + E_p$$

Công thức bán thực nghiệm Weisacker

$a_v = 15,75 \text{ MeV}$; $a_s = 17,8 \text{ MeV}$; $a_c = 0,71 \text{ MeV}$; $a_a = 23,7 \text{ MeV}$; $a_p = 33,6 \text{ MeV}$

Ví dụ 5.5: Khối lượng nguyên tử của ${}^{64}_{30}\text{Zn}$ là 63,929u. So sánh năng lượng liên kết của nó với năng lượng tính từ công thức bán thực nghiệm Weisacker

Ví dụ 5.6: Hạt nhân đồng khối là những hạt nhân có cùng số khối A. Tìm công thức cho số Z của hạt nhân đồng khối bền nhất có A cho trước. Ứng dụng tìm hạt nhân đồng khối với hạt nhân có A = 25.

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

ĐẶC ĐIỂM CỦA MẪU GIỌT CHẤT LỎNG

- ❑ Giải thích được đường cong thực nghiệm của năng lượng liên kết
- ❑ Tính được khối lượng hạt nhân
- ❑ Tính được bán kính hạt nhân
- ❑ Tính được hạt nhân đồng trọng
- ❑ Chỉ có 3 tham số đầu trong công thức Weisacker đúng giả thuyết mẫu giọt chất lỏng
- ❑ Không giải thích được các đặc tính ở trạng thái cơ bản và trạng thái kích thích: spin và tính chẵn-lẻ
- ❑ Không giải thích được tính bền vững của hạt nhân có số magic: 2, 8, 20, 50, 82, 126

11/29/2017

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

2. MẪU VỎ

Maria Goeppert-Mayer

- 1906 – 1972
- Nhà khoa học người Đức
- Công trình nổi tiếng của bà là phát triển mẫu vỏ của hạt nhân
- Chia sẻ giải Nobel năm 1963
- Người cùng nhận giải là Hans Jensen

© 2004 Thomson - Brooks/Cole

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

2. MẪU VỎ

- Mẫu vỏ hay cũng được gọi là mẫu các hạt độc lập
- Theo mẫu này, mỗi nucleon chỉ tồn tại trên một lớp vỏ, tương tự như electron trên lớp vỏ nguyên tử
- Các nucleon tồn tại trên những trạng thái năng lượng bị lượng tử hóa
- Có ít va chạm giữa các nucleon
- Mỗi trạng thái có thể chỉ chứa 2 proton hoặc 2 neutron
  - Chúng phải có spin đối nhau
  - Chúng có spin $\frac{1}{2}$
- Bộ các trạng thái của proton và neutron khác nhau

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

2. MẪU VỎ

- Mức năng lượng của proton cao hơn neutron do có tương tác Coulomb
- Tương tác spin-quỹ đạo của các nucleon là do lực hạt nhân

MẪU VỎ GIẢI THÍCH ĐƯỢC MỘT SỐ THỰC NGHIỆM

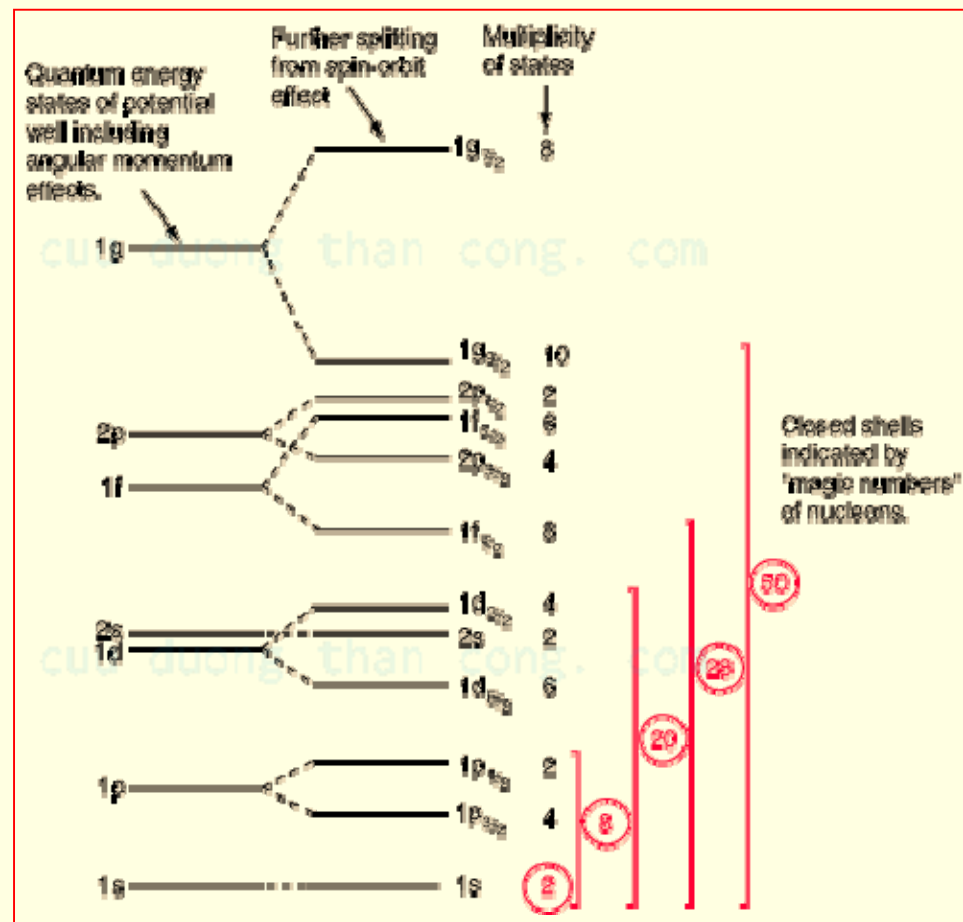
- Hạt nhân có Z chẵn và N chẵn thì bền vững hơn
  - Bất kỳ trạng thái nào được lấp đầy khi nó chứa đủ 2 proton hoặc 2 neutron
  - Một proton hoặc neutron dư có thể được bổ sung dẫn đến năng lượng tăng
  - Sự tăng năng lượng này làm hạt nhân không bền vững
  - Giải thích được tính bền vững của nhân magic

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

2. MẪU VỎ

11/29/2017

27

CHƯƠNG 5

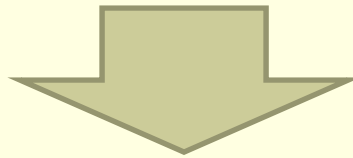
VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.7. CÁC MẪU CẤU TRÚC HẠT NHÂN

2. MẪU VỎ

HẠN CHẾ CỦA MẪU VỎ

- ☐ Chỉ mô tả đúng cho các nhân có dạng cầu hoặc gần cầu (trùng số magic)
- ☐ Không giải thích được cho các nhân xa magic hoặc xa đối xứng cầu

MẪU KHÍ FERMI

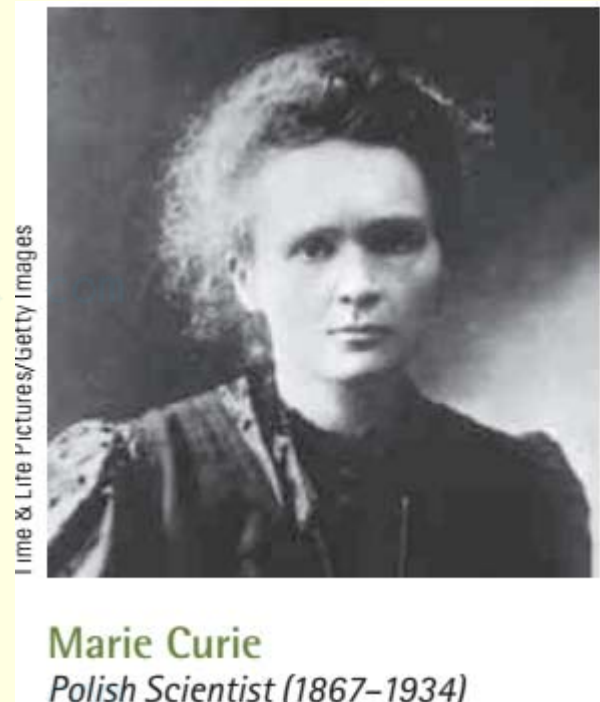
MẪU SUY RỘNG

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

- 1867 – 1934
- Nhà khoa học người Ba Lan
- Đồng nhận giải Nobel năm 1903 cho nghiên cứu chất phóng xạ
  - Giải Nobel Vật lý
  - Đồng nhận giải với Pierre Curie và Becquerel
- Nhận giải Nobel năm 1911 cho việc khám phá ra Radium và Polonium
  - Giải Nobel Hóa học

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

- **Phóng xạ:** là quá trình hạt nhân tự động phát ra bức xạ
  - Được khám phá bởi Becquerel vào năm 1896
  - Nhiều thực nghiệm chỉ ra rằng phóng xạ là quá trình phân rã của hạt nhân không bền.
- **Các loại phóng xạ:** có 3 loại bức xạ
  - **Hạt alpha:** xuyên qua 1 miếng giấy mỏng
  - **Hạt beta:** β^- (electron: e^-) và β^+ (positron: e^+): xuyên qua lá nhôm 1 mm
  - Tia gamma (γ): xuyên qua miếng chì vài cm

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

□ Các đại lượng bảo toàn trong phân rã phóng xạ:

- Bảo toàn năng lượng
- Bảo toàn điện tích
- Bảo toàn số khối
- Bảo toàn động lượng
- Bảo toàn mô men động lượng và spin

□ **Hằng số phân rã, λ :** mô tả cho xác suất mà hạt nhân sẽ phân rã trong một đơn vị thời gian.

Đơn vị: s^{-1}

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

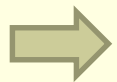
□ Tốc độ phân rã:

$$\frac{dN}{dt} = -\lambda N$$

□ Số hạt nhân chưa phân rã (còn lại):

$$N = N_0 e^{-\lambda t}$$

N_0 : Số hạt nhân ở thời điểm $t=0$ (ban đầu)

Số hạt nhân đã phân rã:

$$\Delta N = N_0 (1 - e^{-\lambda t})$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

□ Độ phóng xạ:

$$A = \left| \frac{dN}{dt} \right| = \lambda N_0 e^{-\lambda t} = A_0 e^{-\lambda t}$$

$$A_0 = \lambda N_0$$

Độ phóng xạ ban đầu

□ Đơn vị độ phóng xạ:

- Curi (Ci)
- $1 \text{ Ci} = 3,7 \cdot 10^{10}$ phân rã/s
- Becquerel (Bq)
- $1 \text{ Bq} = 1$ phân rã/s

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

☐ **Chu kỳ bán rã:** Chu kỳ bán rã của một chất phóng xạ là thời gian mà số hạt nhân phóng xạ ban đầu giảm còn một nửa

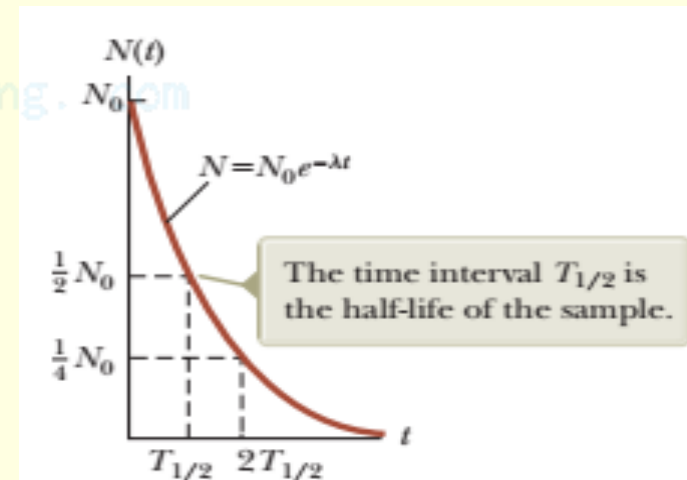
$$T = \frac{\ln 2}{\lambda} = \frac{0,693}{\lambda}$$

Ví dụ 5.7: Tính độ phóng xạ của 1g ^{226}Ra , biết $T_{1/2} = 1622$ năm.

Đáp số: $A \approx 1 \text{ Ci}$

Ví dụ 5.8: Tìm thời gian cần thiết để 5mg ^{22}Na lúc đầu ($T_{1/2} = 2,6$ năm) còn lại 1mg.

Đáp số: $t = 6,04$ năm

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.8. PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Ví dụ 5.9: Tìm chu kỳ bán rã của ^{200}Au biết độ phóng xạ của $3 \cdot 10^{-9}\text{kg}$ chất đó là 58,9Ci.

Đáp số: $T_{1/2} = 48$ phút

Ví dụ 5.10: Các phép đo độ phóng xạ của mẫu ^{55}Cr thực hiện cứ sau 5 phút cho các kết quả sau: 19,2 ; 7,13 ; 2,65 ; 0,99 và 0,37 mCi. Tìm chu kỳ bán rã của ^{55}Cr .

Đáp số: $T_{1/2} = 3,52$ phút

Ví dụ 5.11: Chu kỳ bán rã của ^{235}U là $7,04 \cdot 10^8$ năm. Một mẫu đá chứa N nguyên tử ^{235}U . Xem mẫu đá này hình thành cùng Trái Đất cách đây $4,55 \cdot 10^9$ năm. Tính số nguyên tử ^{235}U trong mẫu đá lúc mới hình thành.

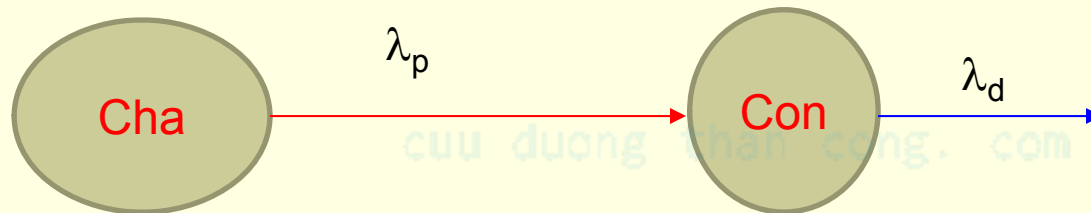
Đáp số: $N_0 = 88,2N$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.9. QUÁ TRÌNH CÂN BẰNG PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Xét chuỗi phân rã

□ Tốc độ phân rã của nhân cha:

$$\frac{dN_p}{dt} = -\lambda_p N_p$$

□ Tốc độ phân rã của nhân con:

$$\frac{dN_d}{dt} = \lambda_p N_p - \lambda_d N_d$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.9. QUÁ TRÌNH CÂN BẰNG PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

⇒ Số hạt nhân cha và con có trong mẫu ở thời điểm t

$$N_p(t) = N_{p,0} e^{-\lambda_p t}$$
$$N_d(t) = N_{p,0} \frac{\lambda_p}{\lambda_d - \lambda_p} \left(e^{-\lambda_p t} - e^{-\lambda_d t} \right) + N_{d,0} e^{-\lambda_d t}$$

⇒ Độ phóng xạ của hạt nhân cha và con tại thời điểm t

$$A_p(t) = A_{p,0} e^{-\lambda_p t}$$
$$A_d(t) = A_{p,0} \frac{\lambda_d}{\lambda_d - \lambda_p} \left(e^{-\lambda_p t} - e^{-\lambda_d t} \right) + A_{d,0} e^{-\lambda_d t}$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

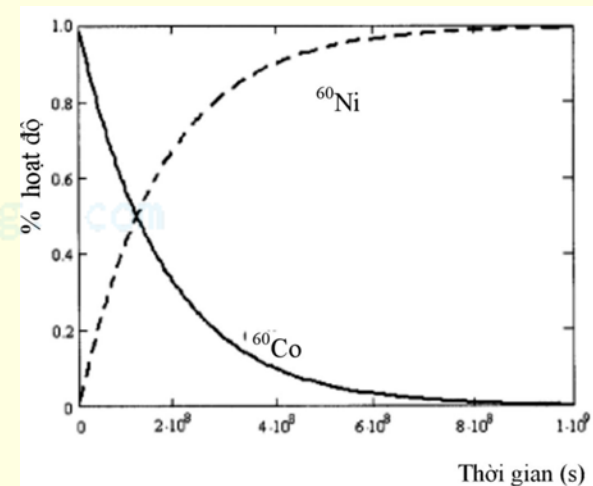
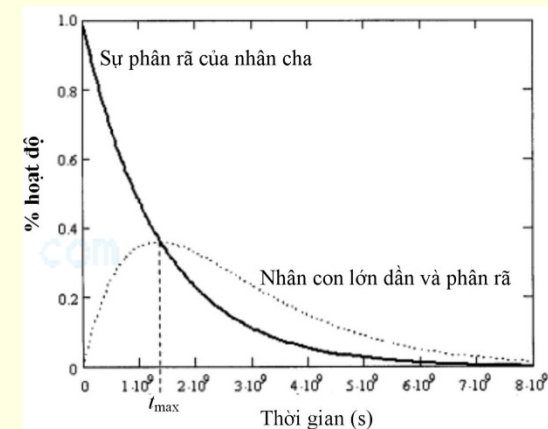
5.9. QUÁ TRÌNH CÂN BẰNG PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

□ Thời gian để số hạt nhân con đạt cực đại:

$$t_{\max} = \frac{\ln(\lambda_p / \lambda_d)}{\lambda_p - \lambda_d}$$

1. Nếu nhân con bền thì

$$N_p(t) = N_{p,0} e^{-\lambda_p t}$$
$$N_d(t) = N_{p,0} (1 - e^{-\lambda_p t})$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.9. QUÁ TRÌNH CÂN BẰNG PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

2. Nếu nhân cha sống dài hơn nhân con, $T_{1/2}(p) > T_{1/2}(d)$:

$$\frac{N_d(t)}{N_p(t)} = \frac{\lambda_p}{\lambda_d - \lambda_p}$$

3. Nếu nhân cha sống dài hơn nhiều nhân con, $T_{1/2}(p) \gg T_{1/2}(d)$:

$$\frac{N_p(t)}{N_d(t)} = \frac{\lambda_d}{\lambda_p} \Rightarrow N_p(t)\lambda_p = N_d(t)\lambda_d \Rightarrow A_p(t) = A_d(t)$$

Cân bằng thế kỷ

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.9. QUÁ TRÌNH CÂN BẰNG PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Ví dụ 5.12: ^{218}Po phân rã thành ^{214}Pb có chu kỳ bán rã 3,1 phút và ^{214}Pb phân rã thành ^{214}Bi có chu kỳ bán rã 26,8 phút. Giả sử tại $t = 0$, ^{218}Po có 1000 hạt nhân.

- Tính số hạt nhân ^{214}Pb tại thời điểm $t = 60$ phút.
- Tính thời gian mà số hạt nhân ^{214}Pb đạt cực đại. Tìm số hạt nhân ^{214}Pb cực đại.

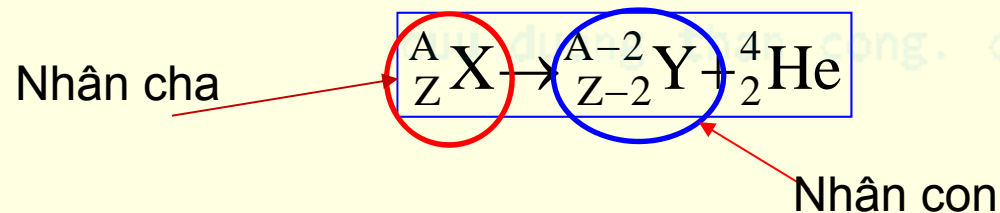
CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã alpha

- ❑ Khi một hạt nhân chịu sự phân rã alpha nó sẽ mất 2 proton và 2 neutron

- Bảo toàn số khối A
- Bảo toàn số nguyên tử Z
- Bảo toàn năng lượng và động lượng
- Khi hạt nhân tự biến đổi thành hạt nhân khác gọi là phân rã tự phát

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

□ Năng lượng phân rã của hệ là:

$$Q = [M_X - M_Y - M_\alpha]c^2$$
$$Q = [M_X - M_Y - M_\alpha].931,5(\text{MeV})$$

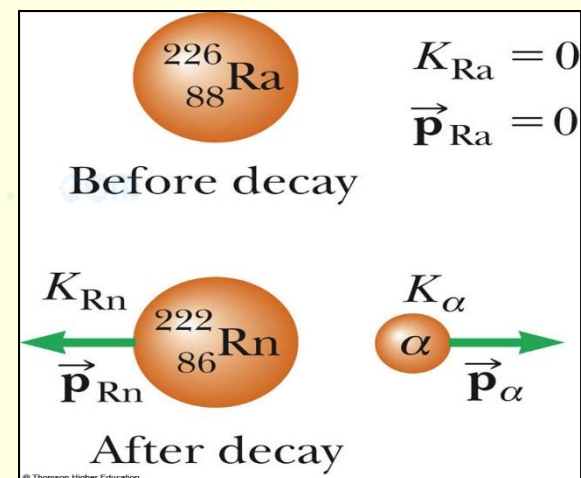
- Năng lượng phân rã xuất hiện dưới dạng động năng của nhân con và của hạt alpha.

Động năng của hạt nhân con và hạt alpha là:

$$K_\alpha = \frac{M_Y}{M_Y + M_\alpha} Q$$
$$K_Y = \frac{M_\alpha}{M_Y + M_\alpha} Q$$

Điều kiện để có phân rã alpha?

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Ví dụ 5.13: Chứng tỏ rằng hạt nhân $^{236}_{94}\text{Pu}$ không bền và là hạt nhân phân rã α
Biết: $m(\text{Pu}) = 236,046071\text{u}$; $m(\text{U}) = 232,037168\text{u}$, $m(\text{He}) = 4,002603\text{u}$

Ví dụ 5.14: Tìm động năng của hạt α phát ra trong quá trình phân rã của hạt nhân $^{226}\text{Ra} \rightarrow ^{222}\text{Rn} + \alpha$
Biết: $m(\text{Ra}) = 226,025410\text{u}$, $m(\text{Rn}) = 222,017578\text{u}$, $m_{\alpha} = 4,002603\text{u}$

Example 12.7

The polonium isotope $^{210}_{84}\text{Po}$ is unstable and emits a 5.30-MeV alpha particle. The atomic mass of $^{210}_{84}\text{Po}$ is 209.9829 u and that of ^4_2He is 4.0026 u. Identify the daughter nuclide and find its atomic mass.

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

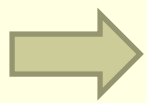
Phân rã beta

Là quá trình hạt nhân phóng xạ chịu sự phân rã phát ra tia beta, hạt nhân con có cùng số A như nhân cha nhưng số Z thay đổi 1 đơn vị.

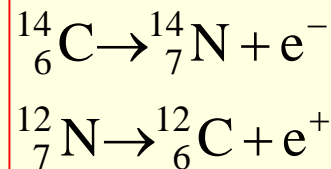
Có 2 loại phân rã beta:

❑ Phân rã e^- (beta trừ: β^-) $\boxed{{}_Z^AX \rightarrow {}_{Z+1}^AY + e^-}$ (phản ứng chưa đúng)

❑ Phân rã e^+ (beta cộng: β^+) $\boxed{{}_Z^AX \rightarrow {}_{Z-1}^AY + e^+}$ (phản ứng chưa đúng)

Trong phân rã beta thì hoặc neutron thay đổi thành proton, hoặc proton thay đổi thành neutron

Chưa đúng với thực nghiệm

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã beta

Từ thực nghiệm, nhận thấy năng lượng beta biến đổi liên tục đến $K_{\max}$.

$Q = K_Y + K_\beta$ và Q không đổi cho mọi phân rã

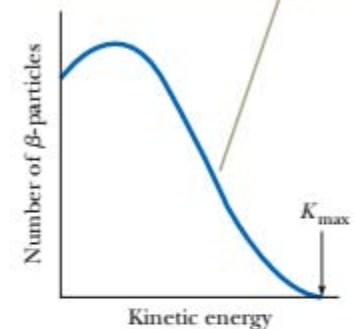
⇒ K_β phải không đổi ⇒

Vi phạm định luật bảo toàn năng lượng

Xét kỹ trong quá trình phân rã β thì bảo toàn spin và động lượng cũng bị vi phạm

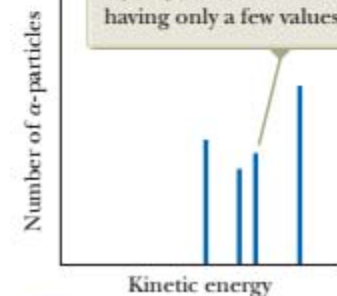

The observed energies of beta particles are continuous, having all values up to a maximum value.

a

The observed energies of alpha particles are discrete, having only a few values.

b

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã beta

Sau khi nghiên cứu thực nghiệm và lý thuyết, 1930 Pauli đề nghị phải có 1 hạt thứ 3 trong quá trình phân rã β .

HẠT NEUTRINO: ν

Gowan và Reines đã phát hiện bằng thực nghiệm vào năm 1956

- Không mang điện tích
- Khối lượng bằng 0 hoặc rất nhỏ (gần đây đã xác nhận neutrino có $m \neq 0$)
- Có spin = $\frac{1}{2}$
- Tương tác rất yếu với vật chất nên rất khó phát hiện nó

CHƯƠNG 5

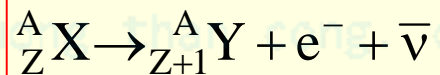
VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

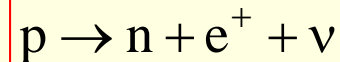
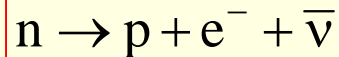
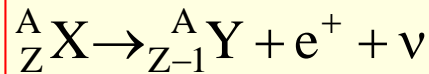
Phân rã beta

Như vậy, biểu thức đúng cho quá trình phân rã β là:

❑ Phân rã e^- (beta trừ: β^-)

❑ Phân rã e^+ (beta cộng: β^+)

Hạt β và ν phát ra ngay trong quá trình phân rã, không phải phát ra từ hạt nhân

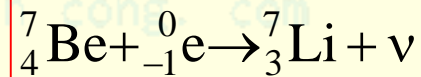
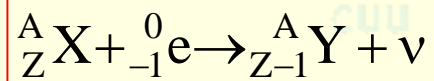
CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã beta

❑ **Bắt e^-** : là quá trình hạt nhân bắt 1 trong các e^- quỹ đạo và phát 1 neutrino

❑ **Năng lượng giải phóng trong quá trình:**

○ **Phân rã e^- :**

$$Q = [m(X) - m(Y)]c^2 = K_{e^-} + E_\nu + K_Y \approx K_{e^-} + E_\nu$$

○ **Phân rã e^+ :**

$$Q = [m(X) - m(Y) - 2m_e]c^2 = K_{e^+} + E_\nu + K_Y \approx K_{e^+} + E_\nu$$

○ **Bắt e^- :**

$$Q = [m(X) - m(Y)]c^2 = E_\nu + K_Y - K_e \approx E_\nu$$

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã beta

Ví dụ: ^{40}K là hạt nhân không bình thường, nó vừa phân rã β^- , β^+ và bắt e^- .
Tìm giá trị Q trong mỗi quá trình phân rã này.
Biết: $m(\text{K}) = 39,963998\text{u}$, $m(\text{Ca}) = 39,962591\text{u}$, $m(\text{Ar}) = 39,962383\text{u}$ và $m_e = 0,00055\text{u}$

Ví dụ: Tính năng lượng và động lượng của hạt nhân con và của neutrino tạo ra khi hạt nhân ^7Be đứng yên bắt 1 electron.

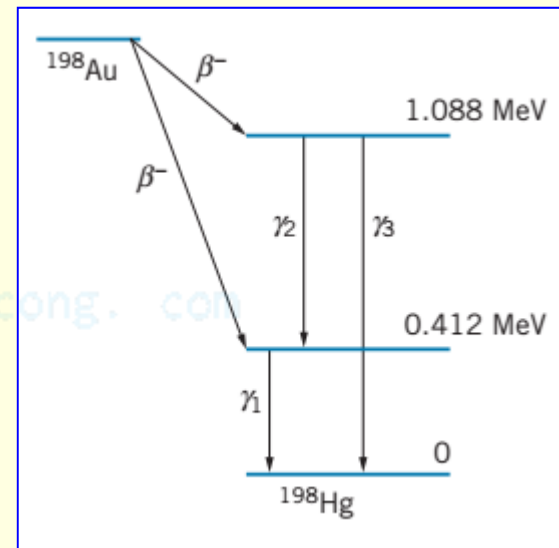
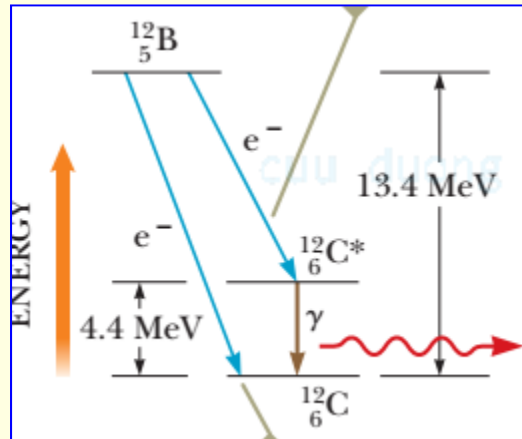
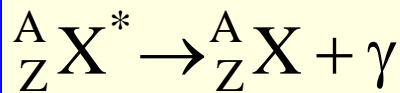
CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã gamma

Khi hạt nhân chịu sự phân rã phóng xạ thì nó nằm lại ở trạng thái kích thích. Sau đó nó tiếp tục phân rã đến trạng thái thấp hơn bằng cách phát ra photon năng lượng cao (tia gamma).

11/29/2017

50

CHƯƠNG 5

VẬT LÝ HẠT NHÂN

5.10. QUÁ TRÌNH PHÂN RÃ PHÓNG XẠ

Phân rã gamma

Ví dụ 2.15: ^{12}N phân rã beta đến trạng thái kích thích của $^{12}\text{C}^*$, sau đó $^{12}\text{C}^*$ phân rã về trạng thái cơ bản bằng cách phát ra tia gamma năng lượng 4,43 MeV. Tính động năng cực đại của hạt beta phát ra.
Biết: $m(\text{N}) = 12,018613\text{u}$, $m_e = 0,00055\text{u}$

cuu duong than cong. com